

С. О. Якимчук
асистент кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права

УДК 347.95

ПРАВОВИЙ СТАТУС ОРГАНІВ ПРИМУСОВОГО ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ ТА ШЛЯХИ ЇХ РЕФОРМУВАННЯ

Судовий захист не може вважатись дієвим, якщо судові рішення не виконуються або виконуються неналежним чином і без контролю суду за їх виконанням. Тому необхідно вивчити питання правового статусу органів примусового виконання судових рішень та шляхи їх реформування.

Судебная защита не может считаться действенной, если судебные решения не исполняются или исполняются не надлежащим образом и без контроля суда за их выполнением. Поэтому необходимо изучить вопрос о правовом статусе органов принудительного исполнения судебных решений и пути их реформирования.

The article is devoted to the necessity of studying the matter related to the legal status of the enforcement bodies and ways of its reforming. A citizen appeals to the court for the defense of the violated rights and interests. The court defense is not considered to be effective in case the court decisions failure to be executed or they are executed unduly and without court control over the implementation of decisions.

Відповідно до ст. 6 Конституції України державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Однією із визначальних ознак дієвості будь-якої гілки влади та відповідно її авторитету, як в суспільстві, так і на міждержавному рівні, є забезпечення своєчасного та повного виконання її рішень. Спроможність ліквідувати розрив між його проголошеним і здійсненим — це не тільки найкоротший шлях завоювати повагу народу, але й вагомий аргумент наведення належного правопорядку в державі.

Особа в разі порушення її конституційних прав та інтересів звертається до суду, інших державних правозахисних органів, розраховуючи на те, що держава захистить від неправомірних дій і допоможе поновити порушені права та законні інтереси. Проте захист її прав, свобод та інтересів досить часто не завершується з прийняттям рішення відповідним компетентним органом. Після цього настає процедура виконання прийнятого рішення, і саме тут нерідко, виникають проблеми, які зводять нанівець владні рішення, підривають авторитет влади та імідж держави загалом. Насамперед, це стосується судових рішень.

Судовий захист, як і сама діяльність суду, не може вважатися дієвими, якщо судові рішення не виконуються або виконуються неналежним чином і без контролю суду за їх виконанням.

Реальне виконання рішення сприяє втіленню законів у життя та зміцненню авторитету суду, а також охороняє права, свободи та законні інтереси громадян.

Як вбачається із змісту ст. 1 ЦПК України, основною метою та завданням цивільного судочинства є саме захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб та інтересів держави.

Ст. 14 ЦПК України передбачено, що судові рішення, які набрали законної сили, є обов'язковими до виконання на всій території України. Саме виконанням рішень суду завершується процес захисту суб'єктивних майнових і особистих немайнових прав грома-

дян та юридичних осіб, шляхом їх фактичної реалізації у порядку виконавчого провадження, встановленому законом.

Із зазначених статей вбачається підставність та обґрунтованість визначення законодавцем виконання судового рішення як завершальної стадії судового процесу, де власне, й відновлюються порушені права та охоронювані законом інтереси.

Швидкий розгляд цивільної справи та швидке виконання рішення є запорукою ефективності правосуддя. Це відображено, зокрема, і в рішеннях Європейського суду з прав людини, які з 17 липня 1997 р., тобто після ратифікації Україною Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод, стали частиною національного законодавства.

Європейський суд з прав людини також неодноразово зазначав в своїх рішеннях, що виконання рішень, винесених будь-яким судом, має розглядатися як невід'ємна частина “судового процесу” і у державах, які поважають принцип верховенства права, не можуть залишатися невиконаними.

Неможливість виконання рішення суду не лише зводить нанівець реалізацію права на судовий захист, а й призводить до цілковитої зневіри людини у силі закону.

Формування інституту виконавчого провадження в Україні відбувалося поступово. Між окремими етапами проходив значний проміжок часу, що породжувало повсякденні труднощі, пов'язані із виконанням судових рішень.

Утворення державної виконавчої служби у системі органів Міністерства юстиції України стало заміною існуючого раніше інституту судових виконавців, які діяли у складі судової системи України і фактично відносилися до районних судів загальної юрисдикції. На той час вся діяльність судових виконавців по виконанню рішень контролювалася суддями, які затверджували складені виконавцем документи по виконавчому провадженню, а деякі питання, пов'язані з виконанням, вирішували безпосередньо.

Разом з тим, коли судовий виконавець перебував під юрисдикцією районного суду, така властивість судового рішення, як загальнообов'язковість, робила вимоги судового виконавця загальнообов'язковими, оскільки в цьому випадку невиконання його вимог можна було трактувати як невиконання вимог суду.

Після прийняття законів України “Про державну виконавчу службу” 24 березня 1998 р. та “Про виконавче провадження” від 21 квітня 1999 р., був запроваджений сучасний порядок виконання рішень судів — державною виконавчою службою, яка належить до системи органів Міністерства юстиції України і є порівняно молодим відомством у структурі виконавчої влади.

Головною причиною такого стану виконання рішень є те, що за весь період розвитку та становлення судової системи державна виконавча служба відокремилась від неї, хоча по суті ухвалення та виконання рішень нерозривно пов'язані між собою.

Здебільшого реформування виконавчої служби не мало позитивних наслідків у діяльності органів державної виконавчої служби і було зумовлене політичними причинами, необхідністю підвищення безпосереднього контролю за діяльністю цієї служби, перетворення її на інструмент впливу.

У 2006 р. служба зазнала чергових змін. Останнім “експериментом” стало прийняття 22 грудня 2006 р. Верховною Радою України Закону України “Про внесення змін до законів України “Про державну виконавчу службу” та “Про виконавче провадження” щодо реформування органів державної виконавчої служби”. Головний зміст закону — повернення державної виконавчої служби в структуру Міністерства юстиції України.

До цього Державна виконавча служба мала особливий статус урядового органу державного управління в складі Міністерства юстиції. Така “автономія” повною мірою відповідала рекомендаціям Ради Європи. Попри це, було прийнято рішення про повернення стану, який існував до реформи, що фактично означало відновлення так званого подвійного підпорядкування регіональних і територіальних органів державної виконавчої служби одночасно Департаменту державної виконавчої служби та територіальним управлінням юстиції. Подвійне підпорядкування означає також подвійний контроль за діяльністю органів державної виконавчої служби, проте на практиці це не додало ефективності її діяльності.

Порівняно з попередньою системою виконання судових рішень, існуюча є малоефективною, оскільки відсутній реальний контроль за діяльністю органів державної виконавчої служби.

Результатами такої діяльності відділів Державної виконавчої служби є те, що за період з 2001 по 2009 рр. до Європейського суду з прав людини надійшло понад 22 тисячі заяв, а також винесено 550 рішень у справах, відповідачем у яких є Україна. Основна кількість справ провадиться стосовно порушення п. 1 ст. 6 “Конвенції з прав людини” у зв’язку з невиконанням або тривалим виконанням рішень судів, а також стосовно тривалого розгляду справ у судах України. Так, з 550 рішень, прийнятих Європейським судом, половина стосується саме невиконання рішень національних судів [1].

Наприклад, у справі “Вараніца проти України”², Суд стверджував, що не вживаючи необхідних заходів з метою виконання рішення від 19 січня 2000 р., органи державної влади порушили положення п. 1 ст. 6 Конвенції. Суттєва затримка більше ніж на 3 роки та 8 місяців виплат заявникові заборгованості відповідно до рішення є порушенням прав заявника, на яке Уряд не надав жодного належного пояснення. Стверджувана відсутність коштів у підприємства державної форми власності не може виправдовувати затримку виконання рішення суду.

В Україні ігнорують рішення національних судів, і таке невиконання призводить до додаткових збитків Державного бюджету. Так, за статистичними даними в 2007, 2008, 2009 рр., у зв’язку з розглядом заяв громадян України проти своєї держави Європейським судом з прав людини справедливо присуджено суму сатисфакції в розмірі 789 198 євро. Таким чином, держава зобов’язана щороку окремою бюджетною програмою Міністерства юстиції передбачати асигнації для виплати за рішеннями Європейського суду, ця сума становить близько 20 млн. грн. [1].

На жаль, в нашій державі на сто відсотків виконуються лише рішення Європейського суду з прав людини, стосовно виконання рішень національного суду, що зумовлено побоюванням чиновників реакції вказаного суду.

Державна виконавча служба Міністерства юстиції України не спроможна забезпечити право кожного на своєчасне й повне виконання судових рішень. Це обумовлено тим, що на стадії виконання судового рішення відсутня нерозривна та постійна взаємодія суду і державного виконавця. Суд на даній стадії провадження, здійснює переважно контролюючі функції, наприклад, щодо роз’яснення рішення суду, розгляд скарг на неправомірні дії державного виконавця тощо.

Як вбачається із зазначеного, існуюча система виконання рішень суду є малоефективною, тому вважаю за необхідне на законодавчому рівні запровадити в системі судів свій апарат виконавців, повернувшись до інституту судових виконавців, що значно покращило б процес виконання рішень.

У кожній країні є свої особливості виконання судових рішень. Так, у Литві, як і в більшості європейських країн, тепер тут замість державних чиновників працюють приватні пристави. І багато литовців скаржаться на високу плату приставу, яка, наприклад, у багато разів перевищує штраф за проїзд у громадському транспорті. Міністерство юстиції регулярно перевіряє роботу приставів, і вже було порушено кілька дисциплінарних справ за порушеннями. Поява приватних приставів у Литві викликана низьким рівнем ефективності роботи державних чиновників: до реформи виконували тільки одне з 20 судових рішень за штрафами.

Нині в європейській правовій практиці дедалі активніше застосовують досудовий розгляд спорів. У Литві пішли цим шляхом: створюються і працюють досудові органи вирішення правових спорів — адміністративні комісії, комісія з податкових спорів, Національна рада із захисту прав споживачів. Досудове вирішення проблеми з допомогою посередника, третьої особи (у цьому разі комісії з вирішення спорів) є менш болісним для обох сторін. Поки що досудові рішення в Литві — факультативні, тобто необов’язкові. Але спостерігається тенденція до зменшення кількості виконавчих справ у приставів, а висока плата за їхні послуги підвищує зацікавленість людини в погашенні свого боргу.

Фактично судові пристави несуть велику відповідальність за свої дії, але при цьому реально заробляють гроші, продають майно, одержують за це матеріальну винагороду. Так, у США виконанням судових рішень займаються державні службовці служби маршалів. Це одна з найстаріших федеральних державних посад, представники якої мають великі повноваження.

У європейських країнах працюють приватні судові пристави. Для здійснення подібної діяльності необхідно одержати ліцензію. Приватний пристав самостійно вирішує всі проблеми, які виникають при виконанні судових рішень, розплачується з ним клієнт.

У Великобританії вже кілька років використовують змішаний принцип. Судові

пристави перебувають на державній службі. У разі потреби залучають приватних. Правила арешту та продажу майна боржників тут не змінювали з 1604 р. У разі потреби виконавець може без дотримання особливих формальностей запросити допомогу в поліції, пожежних і навіть армії [2].

Останнім часом, в Україні також активно обговорюється питання переходу до приватної виконавчої служби, яка має бути альтернативою державній виконавчій службі.

Враховуючи досвід багатьох іноземних держав, в тому числі, більшості країн Євросоюзу, Міністерством Юстиції України був розроблений законопроект “Про присяжних виконавців”. Проектом закону пропонується запровадити інститут присяжних виконавців, які діятимуть поряд із органами державної виконавчої служби та дадуть можливість стягувачам самостійно обирати особу, яка здійснюватиме відновлення їхніх порушених прав після прийняття відповідного рішення судом чи іншим уповноваженим органом.

Мін’юстом пропонується перейти до недержавних форм виконання рішень поступово, як це зробила, зокрема, Болгарія. Передбачається, що на першому етапі запровадження недержавних форм виконання рішень судів здійснюватиметься під постійним контролем з боку Міністерства юстиції України [3].

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що в даний час створення в Україні системи приватних судових виконавців є, щонайменше, передчасним — навіть за умови жорсткого контролю за цією системою зі сторони органів державної влади. Вирішувати проблему неефективності функціонування державної виконавчої служби слід іншими шляхами, зокрема посилення судового контролю за виконанням рішень, реалізації принципу невідворотності відповідальності за невиконання рішень судів.

З урахуванням сучасного розвитку суспільних відносин вбачається доцільним запровадити в системі судів свій апарат виконавців. Керівництво за їх діяльністю покласти на голову суду або суддю, які щодня здійснювали б контроль за правильністю та своєчасністю виконання судових рішень, за дотриманням ними встановлених правил виконання, а в разі потреби надавали їм необхідну допомогу.

Відповідно до ст. 55 Конституції України права і свободи людини та громадянина захищаються судом. Принцип обов’язковості виконання на всій території України судових рішень, які набрали законної сили, передбачені у ст. 129 Конституції України та ст. 14 ЦПК України.

Відновлення порушених прав громадян відбувається лише на стадії виконання судових рішень, однак практика свідчить, що їх виконання не завжди можливе. Тому в таких випадках, і за умови, коли суддею та судовим виконавцем були вжиті усі заходи для забезпечення належного виконання судового рішення, вважаю за необхідне законодавчо закріпити право особи на звернення до суду з позовом про відшкодування шкоди, завданої невиконанням судового рішення.

Враховуючи, що права та свободи людини, їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, запропоновані доповнення до законодавства стануть важливою гарантією основних прав людини, що становить обов’язок соціальної правової держави.

Список використаних джерел

1. *Онищук М. В.* Невиконання судових рішень обходиться дорого / М. В. Онищук // Урядовий кур’єр. — 2009. — № 172 (4078). — С. 5.
2. *Салашний П.* Державна виконавча служба: ефект присутності / П. Салашний // Юридичний журнал. — 2008. — № 12.
3. Законопроект щодо запровадження в Україні недержавних форм виконання судових рішень пройде громадське обговорення [Електронний ресурс] — Режим доступу : http://www.yuricom.com/ua/legal_news/?id=3543.

*Рекомендовано до друку кафедрою цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права
(протокол № 1 від 30 серпня 2009 року)*

Надійшла до редакції 01.09.2009
Рекомендована до друку 01.12.2009

